

Az irodalmi szöveg mint eszmetörténeti forrás

Édes Gergely kiadatlan verse Wesselényi *Balítéletekről* című könyvéről*

Az irodalomtörténet és a történetírás igen széles területen érintkezhet egymással, és az ebből fakadó lehetséges eredmények – megítélésem szerint – aligha minősíthetők az irodalom „külsőjeinek”, azaz esetleg méltányolható, de az irodalom „szakszerű” vizsgálatától némileg távol álló jelenségnek: ha valaki így fogja fel az ilyen típusú vizsgálatokat, akkor – hiába történik meg a befogadás aktusa, mégiscsak – valahol az igazi szakmai interpretáció határán (vagy éppen azon is kívül) jelöltetik ki a megközelítés helye. Én nem így látom. Talán azért sem, mert számomra eleve kétségesnek tűnik az irodalmi elemzés elvi-módszertani határainak a kijelölése, márpedig e nélkül a magabiztosság nélkül aligha minősíthetők bizonyos metódusok „tisztán”, illetve csupán „keverten” irodalminak, és nem lehetséges a kettő egymás közötti hierarchiájának a kijelölése sem. A történetiség elvét követő vizsgálatok pedig aligha tudnak más utat követni, mint az értelmezés interpretációs hozamának, relevanciájának a mérlegelését. Ebbe pedig beletartoznak az irodalminak (is) tekinthető szövegek többféle módszertannal való ütköztetései. Mint amilyen például az írói biográfiák mikrotörténeti keretben történő újragondolásai,¹ az irodalmi intézményrendszer alakulásának és az írók kapcsolathálóinak történeti források bevonásával történő vizsgálata,² az írói szerepértelmezéseknek az analízise³ – de akár az egyes epikus művek tematikus alapjainak a történeti forrásokkal való ütköztetése, amelyet hosszú ideje végez a filológiai kiindulású irodalomtörténet, elsősorban textológiai célból.

Innen nézvést új lehetőséget jelenthet az irodalmi szövegeknek az eszmetörténeti folyamatokba való beillesztése, illetve az eszmetörténet kínálta keretek fölhasználása.

* A tanulmány az MTA – DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében készült (vezető: Debreczeni Attila).

¹ Erre lásd SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura).

² Ennek a vizsgálatára egy, immár három darabból álló könyvsorozat (illetve az alapjául szolgáló konferencia) ad példát: *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Nagyvárad–Bp., Partium–reciti, 2014; *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások – 2.*, szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Nagyvárad–Bp., Partium–reciti, 2016.; *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások – 3.*, szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Nagyvárad–Bp., Partium–reciti, 2018.

³ Ennek a szempontnak az integrálása egy írói pályakép keretébe: SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Pozsony, Kalligram, 2013.

Természetesen ennek is lehetnek kevésbé termékeny és mechanikus változatai, ha az irodalmi művet csak eszmetörténeti illusztrációként fogjuk föl, vagy éppen tételes filozófiatörténeti levezetést kérünk rajta számon. Az „új eszmetörténet” (intellectual history) kifinomultabb, a szövegek retorikai vizsgálatára is érzékeny módszerei⁴ azonban más lehetőségeket is fölkinálhatnak. Akkor ugyanis már nem leszűkítő olvasatokhoz juthatunk, ha nem tekintünk el a szöveg poétikai megformálásának a dimenzióitól sem. Nyilván szöveg válogatja, melyiknél lehet termékeny egy ilyen interpretáció; mindazonáltal abban az esetben, ha egy költő kifejezetten egy értekezésre, ráadásul egy politikai filozófiai okfejtésként is felfogható értekezésre reagál versben, alighanem adekvát megközelítésnek bizonyulhat egy ilyen eljárás. Nem feledve természetesen azt sem, hogy ez esetben magának a kiindulópontnak bizonyuló traktátusnak is erősebben mutatkozik meg a retorikai-poétikai megformáltsága. Az alábbiakban egy ilyen esetre láthatunk példát.

Édes Gergely verse és a hozzácsatlakozó misszilis a Kolozsvárott őrzött Wesselényi-hagyatékban található.⁵ Mindkettő autográf, jól olvasható tiszttzat.⁶ A kolozsvári Wesselényi-anyag általában is igen sok érdekességet tartogat még, és többek között az ifjabb báró Wesselényi Miklóshoz intézett misszilisek anyaga is igen izgalmas kutatási objektumnak tűnik.⁷ Annak ellenére is, hogy a 19. század vége óta kutatók generációja nézte át és szemelgetett belőle saját szempontjai szerint. Édes Gergely küldeménye például mind ez ideig elkerülte a kutatók figyelmét, pedig ez a hosszú vers nem csupán Édes – nagyrészt egyébként mindmáig feldolgozatlan – életműve⁸ szempontjából méltó a figyelemre, hanem mint Wesselényi értekező művének, a *Balítéletekről* címűnek a kiaknázatlan recepció forrása is.

⁴ Vö. SCHEIBNER Tamás, *Három hagyomány az angol-amerikai eszmetörténetírásban*, Helikon. Irodalomtudományi Szemle, 55(2009), 1–2. szám, 36–49.

⁵ Arhivele Nationale direcția județeană Cluj. Fondul familial Wesselényi din Jibou. Fond nr. 250. Inv. nr. 1303. Nr. 136. A levéltári kutatásban nyújtott segítségéért T. Szabó Leventének, a dolgozat végigolvasásáért és kommentálásáért pedig Miru Györgynek tartozom köszönettel.

⁶ A kéziratot a 2017–2018-as tanév tavaszi félévében az ELTE Bölcsészkarán tartott textológiai szemináriumom keretében írtuk át. A munkában részt vevő hallgatóimnak (Kiss A. Kriszta, Leczó Bence, Madari Diána, Monoki Kálmán, Orsós János) ezúton is köszönetet mondok. A szöveget betűhíven közlöm, az esetleges emendálásokat lapalji jegyzetben tüntettem fel, az oldaltörések jelölésének azonban nem láttam értelmét.

⁷ A Wesselényi-anyagban való tájékozódáshoz fontos segédlet Venczel József munkája, amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület Wesselényi-anyagának államosítása előtt készült el, és amely csak nagy késéssel, már jóval szerzőjének halála után jelent csak meg: VENCZEL József, *Ifjabb Wesselényi Miklós személyi levéltára*, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 2002 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, 2).

⁸ A kutatás és az életmű jelenlegi hozzáférhetőségének az állására lásd *Mesterkedők: Antológia Bessenyei Anna, Bessenyei Boldizsár, Csenkeszfai Poóts András, Édes Gergely, Gyöngyössi János, Kovács József, Lácza Szabó József, Mátyási József, Molnár Borbála, Varjas János és névtelenek műveiből*, szerk., a bevezető filológiai esszéket és az utószót írta KOVÁCS Sándor Iván, a magyarázatokat összeállította, a válogatásban közreműködött, a Molnár Borbála-portré szerzője KERNER Anna, s. a. r. CSILLAG István, Bp., Korona, 1999, 96–165.

A szöveg ugyan nem tekinthető teljesen ismeretlennek, de nem mondhatni, hogy komolyan fölkelte volna az utókor figyelmét: Abafi Lajos egy cikkében még 1882-ben közölt egy ilyen tematikájú és a jelenlegivel azonos című Édes Gergely-verset, ám ezen szöveg említésének a nyomát sem láttam eddig a Wesselényi-szakirodalomban. Az Abafitól publikált szöveg egyébként több helyütt jelentősen eltér a most közölttől.⁹ Abafi ugyanis nyilvánvalóan más forrásból dolgozott; hogy honnan, arra csak következtetni lehet, mert a lelőhelyet nem adja meg. Mivel azonban Abafi Lajos rendre Édes Gergelynek a fiához intézett leveleiből idéz, és azt mondja, a verset is az Édes Albertnek elküldött változatból ismeri, az valószínűsíthető, hogy az irodalomtörténész ezt a családi levélváltást használta fel a tanulmányában.¹⁰ Annál is inkább lehetséges ez, mert van korábban olyan publikációja is Abafinak (az Édes Gergely és Vályi Klára közti verses levélváltást publikálja), amelyben konkrétan ki is mondja: ezt az „Édes Albert birtokában levő eredetiekből közli”.¹¹ Joggal tételezhetjük hát fel, hogy Abafi a Wesselényi-vers esetében is az Édes Gergely fiának, Albertnek a tulajdonában őrzött hagyatékot használta fel. Sajnos, azt nem tudni, megvan-e még ez az anyag, és ha igen, hol őrzik.

Abafi tanulmánya és szövegközlése azt bizonyítja, hogy a Wesselényi-anyagban található változatnál létezett egy korábbi szöveg is, amelyet a költő átírt, és ezt küldte el aztán a bárónak. A két verzió igen érdekes eltéréseket tesz láthatóvá – ezek a vers értelmezésekor fontos szempontokat jelenthetnek.

Abafi a Wesselényi-poémáról azt állítja Édesnek egy, a fiához intézett levele alapján, hogy azt Albertnek 1836 augusztus 16-án küldte meg az apja, a következő szavakkal:

küldöm a Wesselényi Balitéletek című könyvére tett ítéletemet... De ezt csak válogatott és a dolgot jól értőkkel közöljed ha közlöd, mert valamint Széchenyi, úgy ő sem mindenek előtt kedves... Széchenyinek a mint írtam per varias vias megküldém és válaszát is vettem, de a még kedvesebb Wesselényinek nem küldtem meg ezt... A különös és nagyra született érdemes embereknek az az állapotjuk: Mikor egy saeculi filius születik, tíz milliom bolond kész ellene harcolni. A baglyok a napfényt kerülik.¹²

A vers keletkezéséről a kísérőlevél is elég sok mindent elárul, de bizonyos körülmények azért homályban maradnak. Abafi az Édes Albertnek írott levél alapján pontosabban valószínűsíthette a poéma megírásának időpontját: e szerint a vers nem frissen reagált

⁹ ABAFI Lajos, *Édes Gergely és Wesselényi Miklós*, Figyelő, 1882, XIII. köt., 195–203. Maga a szövegközlés: *uo.*, 195–198.

¹⁰ Abafi egy külön cikket is publikált az apa és fiú közti levélváltásról néhány évvel később: ABAFI Lajos, *Édes Gergely és fia Albert*, Figyelő, 1884, XVII. köt., 228–234, 276–288. Az 1887-ben elhunyt Édes Albert egyébként egy alkalommal maga is írt édesapja védelmében egy cikket: ÉDES Albert, *Édes Gergely védelmére*, Vasárnapi Ujság, 12(1865), november 19., 594–595.

¹¹ ABAFI Lajos, *Édes Gergely és Vályi Klára költői leveleiből*, Figyelő, 1876, I. köt., 110–112. Az idézet: *uo.*, 112.

¹² ABAFI, *Édes Gergely és Wesselényi, i. m.*, 198.

a könyv megjelenésére (a könyv 1833-as impresszummal jelent meg, de Trócsányi Zsolt szerint csak 1834 nyarán),¹³ így megszületésébe már belejátszhatott a Wesselényi elleni per megindulása is. Az 1836. november 9-i kísérőlevél időpontjában már nemcsak az erdélyi per zajlott jó ideje, hanem a magyarországi felség sértési per is jelentősen előrehaladt, és ez széles körben ismert is volt. A levélben Édes visszautalt arra, hogy a szöveget már korábban el akarta juttatni a báróhoz, de hogy ez mennyivel korábban történt, az pontosan nem derül ki; Abafi cikke alapján azonban az valószínűsíthető, hogy ez a korábbi időpont is csak néhány hónap lehetett. Elgondolkoztató azonban, hogy a levél szerint Helmeczy Mihályhoz akarta Édes eljuttatni a kéziratot. Helmeczy nem egyszerűen csak a *Jelenkor* szerkesztője volt, és ismerte Wesselényit, hanem a *Balítéletekről* kéziratának készülésekor a könyv egyik első olvasójának és szerkesztőjének tekinthető;¹⁴ Édes Gergely tehát pontosan tudhatta (vagy legalábbis jól ráérezett arra), hogy ő lehetne a legjobb közvetítője a *Balítéletekről* ünneplő versnek. Az viszont, hogy a továbbításra megkért személy, akinek a nevét Édes nem árulja el, nem akart „eszközé” lenni egy ilyen kapcsolatfelvételnél, amellet t szól, hogy már ez a kísérlet is a Wesselényi elleni politikai perek időszakában játszódhatott le.¹⁵ Édes másik utalása arra, hogy inkább nem akarja postán elküldeni a versét, mert a leveleket felbonthatják, egyértelmű célzás a levélcenzúra lehetőségére, amely a Wesselényi elleni perek idején különleges jelentőséget kapott.

A hexameteres költemény formájának is tulajdonítható jelentés: Édes ezúttal nem disztichonokat ír, amely pedig gyakori megoldása volt (Jósika Miklós két könyvére például disztichonokban reagált), noha a disztichon mind a dicsőítő költeményhez, mind az episztolához alkalmas lett volna. Nem is ódában szólt Wesselényihez (Széchenyi *Hiteléről* alkaioszi ódát írt, egyébként ezt is 1834-ben).¹⁶ Itt azonban Édes tisztán hexameteres sorokat alkalmazott, amely eleve a leginkább evokatívabb versforma, és az eposzíságot idézheti fel, ezáltal témájának jelentőségét hangsúlyozva – még akkor is, ha persze a 18. század végi prozódiai vita után az alkalmi költészetnek a gyakori versformája lett.¹⁷ A vers terjedelménél fogva is súlyos vállalkozás (még ha Édes kiterjedt, hatalmas életműve nem nélkülözi is az aránytalanul hosszú alkotásokat). Feltűnő, hogy a mű termékenyen értelmezhető a korabeli politikai nyelvek felől¹⁸

¹³ A könyv keletkezéséről: TRÓCSÁNYI Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Bp., Akadémiai, 1965, 122–154. A megjelenés ideje: *uo.*, 151. Újabban: DÁVID Gábor Csaba, „Célunk tökéletesedésünk”: *A nemzetnevelő Wesselényi Miklós*, Bp., Argumentum, 2013 (Irodalomtörténeti füzetek, 172), 9–23.

¹⁴ Két, a könyv készülése alatti, Wesselényihez intézett levelét idézi: DÁVID, *i. m.*, 10–11.

¹⁵ A perekről, ezek lefolyásáról és időrendjéről TRÓCSÁNYI, *i. m.*, 317–425.

¹⁶ A verset és a hozzá csatlakozó kísérőlevelet lásd CSILLAG István, MÁTÉ István, *Édes Gergely levélváltása gróf Széchenyi Istvánnal 1834-ben = Édes Gergely emlékezete*, szerk. CSILLAG István, Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 1999, 105–118.

¹⁷ Vö. OROSZ László, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1980 (Irodalomtörténeti füzetek, 97), 31.

¹⁸ A politikai nyelvek magyarországi történeti anyagon való értelmezésére lásd a következő tanulmánykötetet: „*Politikai philosophiai okoskodás*”: *Politikai nyelvek és történeti kontextusok a közép kortól*

– és ez meglehetősen szokatlannak hathat Édes Gergely életműve kapcsán, amelyet általában csak a mesterkedő költészet jellegadó teljesítményeként szoktak interpretálni.¹⁹ Egyedül Abafi Lajos érzékelte Édes Gergely költészetének egy másik vonulatát, amikor a költőt Wesselényi Miklós, Széchenyi István és Jósika Miklós követőjeként is emlegette.²⁰ A *Balítéletekről* szóló vers mindazonáltal a kései Édes Gergely-költészet több hangúsága és egyáltalán nem egyértelmű besorolása mellett szóló érv: ez a szöveg nem értelmezhető a mesterkedő költészet keretében, eltér a rendi költészet szokásos formavilágától és tematikájától is, és noha egy arisztokrata személy tiszteletére született, nem is a 18. században gyakori verses dedikációk poétikáját követi. Mivel egy megjelent könyvet annak szellemi teljesítménye miatt méltat (mintegy író társ szolván egy író társához), lényegében válik besorolhatatlanná és atipikussá: ennyiben is jól mutatja azt a folyamatot, amelynek során a 18. századból örökölt poétikai normák átértékelődtek, és új jelentéssel töltődtek föl a 19. század első felében.²¹ Érdemes lenne Édes egész költészetének az értékelését is inkább ebből a tipizálhatatlanságból szemlélni, mintsem egyneműsítő és leegyszerűsítő kategóriákba beilleszteni (öntudatlanul és reflektálatlanul is az Édessel szemben ellenséges Kazinczy Ferenc egykori, recens olvasatának a sugallatát követve).

Wesselényi könyve hamis impresszummal jelent meg (valójában nem Bukarestben nyomtatták, hanem Lipcsében, de a hamis nyomdahely megjelölésével sikerült a kormányzati vizsgálatot félrevezetni).²² A vers érvrendszere sokatmondó mint egykorú olvasat: érdemes nyomon követni, hogy mit talált dicsérendőnek Édes a könyvben. Bízvást kijelenthető, hogy Édes Gergely verse sajátos, de koherens olvasatát adja Wesselényi művének. Amit leginkább kiemel belőle, az egyetlen markáns vonulat, a *Balítéletekről* jobbagyságtörténeti fejtegetéseinek summázata, összefüggésben ennek a magyar alkotmányt érintő kérdéseivel.²³ Ez azonban egy alapvetően morális karakterű felfogás keretében kerül elő, amelyben az „erősek” és a „gyengék” állnak szemben egymással, és az előzőek mindent megtesznek, hogy az utóbbiakat az uralmuk alá hajtsák. Ez önmagában nem is meglepő egy református lelkész esetében. Édes Gergely ugyanakkor rezonálni látszik Wesselényi könyvének arra a fontos elemére, amely egyébként az 1832–36-os országgyűlés alatt a liberális reformellenzék érvkészletének is az egyik

a 20. századig, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, MIRU György, VELKEY Ferenc, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2013.

¹⁹ MEZEI Márta, *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Bp., Akadémiai, 1974 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 30), passim.; BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 302–304.

²⁰ ABAFI, Édes Gergely és Wesselényi, i. m., 203. Vö. még a következő tanulmányával, amely mindmáig (!) a leghosszabb Édes-életrajz, sajnos: ABAFI Lajos, *Édes Gergely élete*, Figyelő, 1878, V. köt., 101–116.

²¹ A folyamat egészének impozáns leírasi kísérletét lásd VADERNA GÁBOR, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedében*, Bp., Universitas, 2017.

²² *Balítéletekről* írta B[áró] WESSELÉNYI Miklós 1831-ben, Bukarestben, 1833. Vö. TRÓCSÁNYI, i. m., 151–152.

²³ Wesselényi könyvének erről a részéről bővebben TRÓCSÁNYI, i. m., 126–128.

újszerű eleme lesz: a lényeges, struktúrát meghatározó, vitatott politikai kérdésekről ugyanis azt igyekeztek bebizonyítani, hogy azok nem voltak részei az ősi alkotmánynak, hanem csak későbbi, szervetlen fejlemények, és ilyenformán az ősi alkotmány sérelme nélkül eltörölhetők.²⁴ Édes mindezt persze nem egy történetileg megalapozott argumentáció keretében alkalmazza. Ez az értelmezés azonban nem áll messze Wesselényi könyvének szemléletétől, amely szintén nem feltétlenül és kikezdetlenül történeti érvelésre épül, hanem van egy erőteljesen erkölcsi megközelítésű iránya, és amely jóval tágasabb problémakört érint, mint a jobbagyság nyomorúságos helyzetének a bemutatása. Édes azonban ettől a sokszínűbb problémafelvetéstől eltekint, és csupán ezt az egyetlen vonulatot exponálja. Ennek fontos eleme egy jellemző hiány: Édes semmiféle figyelmet nem szentel a könyv a Dózsa-féle parasztháborút értékelő passzusainak, pedig az, amit Wesselényi megfogalmaz, új elem a parasztháború értékelésében. Azzal ugyanis, hogy az eseményt nem a káosz és a fenyegető anarchia jelének tekinti csupán,²⁵ általánosabb jelentőséget tulajdonít neki: „A’ Dózsa-had nem csak paraszt had volt, hanem átaljában az elnyomottaknak nyomóik ellen folytatott küzdelmek.”²⁶ Szörényi László joggal hívta fel arra figyelmet, hogy Wesselényi a felkelést üdvtörténeti jelentőségűnek is minősíti: a Dózsa-féle parasztháborút Isten büntetésének tekinti, és az ennek nyomán létrejövő törvények az Isten ellen elkövetett nemzeti bűnök sorába tartoznak.²⁷ Mindennek nyoma sincs Édes Gergely versében, annak ellenére, hogy számára is komoly jelentősége van Wesselényi azon okfejtésének, amely nem a magyar alkotmány komoly hibájaként nevezi meg a jobbagysággal való kegyetlen bánást. Ennek az állításnak a tételmondata a következő: „Erről is [ti. a parasztság helyzetéről – Sz. M.] azt állítom, elsőbben: hogy nem eredeti vonása alkotmányunknak. – másodszor, hogy nem tartozik velejéhez, ’s nem olyan a’ mi ha megváltoznék, az egész alkotmány’ változását vagy szétbomlását vonná maga után, sőt éppen az alkotmány’ fenmaradásáért kell hogy változást szenvedjen.”²⁸ Ez, illetve ezen mondat tágabb szöveggörnyezete áll Édes versének azon passzusa mögött, amely Wesselényi dicséretének az egyik fontos eleme:

Im’ törvénytevőinket Veselényi kimenté
A’ vadság’ rút vádja alúl, mikor azt fedezé-föl
Hogy csak toldás a’ gonosz ott – ’s elejénte nem úgy volt –

²⁴ Vö. VÖLGYESI Orsolya, *Ősi alkotmány és törvényhozói szabadság: Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–36-os országgyűlésen* = Uő, *Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban: Tanulmányok*, Bp., Ráció, 2016, 159–182. Különösen: 169–171.

²⁵ A parasztháború általános, korabeli értékelésére lásd SZILÁGYI Márton, *A Dózsa-kép az 1840-es évek magyar irodalmában* = Uő, *Hagyománytörések: Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról*, Bp., Ráció, 2016, 215–224.

²⁶ WESSELÉNYI, i. m., 200.

²⁷ SZÖRÉNYI László, „Intetlen (?) rabszolgalázadás...”: Székfoglaló = Uő., *Toldi uram dereka: Arany Jánosról*, Bp., Nap, 2018, 5–28. Különösen: 10–12.

²⁸ WESSELÉNYI, i. m., 190.

És az utóbbiakonn a' vadság' baljegye mellyből
Megfertőztették később és helytelen okból
Mellyet akármikor-is szült a' Sátáni kevélység.

Édes számára az elnyomás erkölcsi vétségét az súlyosbítja, hogy akik ezt elkövették, közben veszni hagyták a nemzet legfőbb kincsét, a magyar nyelvet.

És ez-is ám azokonn történt hogy nemzetiségünk'
Szentséges kincsét – Nyelvünket – más idegenhez
Pártolvánn – gonoszúl mellőzték 's vesztibe hagyták –
A' vele porba nyomott köznéppel – földes urak lönn! –

A nyelv kérdésének ilyen abszolutizálása és jellé avatása persze nem egyedülálló megoldás a korszakban (ide értve a 18. század végét is),²⁹ de Édesnek ebben a versében ez mindenképpen fontos gondolati előfeltevés – persze érdemes ehhez hozzátenni, már az eddigiekben is láttuk, és még a további mozzanatok esetében is megfigyelhető, hogy a magyarnyelvűség kérdése alapvetően történetietlen érvelés keretében kerül elő Wesselényi dicséretére. S egyébként úgy, hogy ennek az ennyire hangsúlyos szerepeltetése nem meghatározó része az alapul vett könyv érvrendszerének.

Édes Gergely verse felhasználja a *Balítéletekről* egyik meghatározó beszédmódját, a csinosodás politikai nyelvét – és ez talán nem is véletlen, hiszen a 18. századi indíttatású költő maga is részese volt a század végén ezen meghatározó szemléleti keret kialakulásának, annak a hitnek, hogy a kultúra felhalmozódott értékei révén megtisztulhat a morál. Ugyanakkor viszont a Wesselényinél megfigyelhető és Miru Györgytől azonosított másik két politikai nyelv elemei is visszaköszönnek Édes olvasatában: a republikánus szemlélet (gondoljunk csak a hazaszeretet központi szerepére a versben), valamint a közönségnek szolgálás hasznossági, utilitárius elve.³⁰ Vagyis Édes a Wesselényi-könyv szemléleti kereteit figyelembe véve alakította ki saját üdvözlő versének érvrendszerét, és ezáltal valóban értő olvasójává vált a *Balítéletekről* szövegének.

Édes verse igen hosszan reflektál arra is, hogy Wesselényi könyve beszél a cenzúra kérdéséről is – megjegyzendő egyébként, hogy Wesselényinél ez távolról sem foglal el olyan terjedelmet a gondolatmeneten belül, mint amekkorát Édes interpretációja alapján gondolhatnánk. Wesselényi a sajtószabadságot természetes állapotnak tekintti, és azt állítja, ezzel a joggal eredendően élt is a nemzet, és nincsenek olyan törvények, amelyek a cenzúrát bevezették volna. Ez utóbbi érv már az 1790-es évek végi

²⁹ Erről lásd a következő tanulmánykötet tanulmányait: *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, szerk. BÍRÓ Ferenc, Bp., Argumentum, 2005.

³⁰ Bővebben Wesselényi kapcsán: MIRU György, *A Balítéletekről és a politikai nyelvek = Natio est semper reformanda: Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*, szerk. ANKA László, KOVÁCS Kálmán Árpád, LIGETI Dávid, MAKKAI Béla, SCHWARZWÖLDER Ádám, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2016 (Károli Könyvek), 104–115.

országgyűléseknek a sajtószabadságról folytatott vitáiban felbukkant, és Wesselényi itt csupán folytat egy korábbi diskurzust.

A' sajtószabadság pedig valódi jusunk. Gondolatit, vélekedéseit valamint kimondani, ugy szintén leírni, 's másokkal közleni is vele született jusa az embernek; ezen természetes igazában csak nyilvános törvény szoríthatja meg; ilyen megszorítás nélkül egész mértékben bír azzal. Nékünk nincs törvényünk, melly a' sajtó' szabadságát korlátozná; 's ilyen rendszabás polgári alkotmányunkal, mellynek a' szabad szólás 's nyilvánosság fővonása, nem is férhet egybe; – éltek is eleink ezen szabadsággal.³¹

Amit a költő erre a gondolatra építve kiemelendőnek vél, az éppen a cenzúrának a hiánya a magyar törvényekben és a magyar történelem korábbi időszakában:

Ő azt-is mutogatja hogy a sajtói Szabadság
A' könyv-vizsgálat' mai terhes kárai nélkül
Megvala; nem vala hátt panasz olly gondvesztegetőkre
Kik veres ösztönnel ma keresztül szántnak azokbann.

Édes interpretációja, amely a sajtószabadság kérdését a Wesselényi-könyv centrális problémájaként mutatja be, markánsan átértelmezi a *Balítéletekről* kiolvasható szándékát. Ez aligha független a magyarországi politika 1830-as évekbeli alapkérdéseitől, hiszen az 1832–36-os országgyűlésen is igen élesen vetődött föl a cenzúra kérdése,³² és a diéta utáni politikai perek közül a Kossuth Lajos ellen indított azt bizonyította, hogy a kormányzat ebben a kérdésben nem hajlandó engedékenynek mutatkozni.³³

Ebben a keretben válik fontossá a magyar történelem egészének az értelmezése. A vers ugyanis Széchenyi és Wesselényi kapcsán két nagy király, Nagy Lajos és Mátyás korát emlegeti mint a magyar nagyság szimbolikus időszakát.

Jaj mire nem született Szécsényink és Veselényink
Nagy Lajosunk vagy erős Mátyásunk jobb idejebenn
A' mikor a' Magyarok' részéről teljes erőbenn
Szolgált, tört s rontott a' fegyver győzelemmel? –

Édes történelemszemlélete itt is jelentősen eltérni látszik az alapul vett Wesselényi-kötetétől. Mert ugyan a báró is emlegeti ezt a két uralkodót, mondván, hogy hagyományosan őket tekintik a magyar történelem legnagyobb alakjainak, ám óv attól (egyébként némileg szintén történetietlen érvekkel), hogy eszménynek tekintsük őket: Lajos esetében a „magyar nyelvnek a' latán mostohasága alá lett vetése” miatt, Mátyás esetében meg azért, mert „dicső idejét önkény homályosítja”.³⁴ Édes számára azonban

³¹ WESSELÉNYI, *i. m.*, 251–252.

³² A kérdés tömör összefoglalását lásd a következő jegyzetben: KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 322.

³³ Vö. PAJKOSSY Gábor, *A kormányzati „terrorismus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között*, *Századok*, 141(2007), 3. sz., 683–721.

³⁴ WESSELÉNYI, *i. m.*, 13.

– miközben a Wesselényitől idézett példák megmaradnak – mindkét uralkodó a magyar nagyság és fegyveres dicsőség példájaként kerül elő, és szerintem a nevükkel jelzett fénykor lehetett volna Széchenyi és Wesselényi méltó időszaka is. Ez a felfogás erősen emlékeztet arra a típusú műltszemléletre, amelyet az irodalomtörténet-írás Berzsenyi költészete kapcsán írt le³⁵ – csak az ott szereplő spártai eszmények, amelyek Lajoshoz és Mátyáshoz kötődnek, egyébként bizonyos kulturális teljesítményekkel együtt, Édes jelen versében csupán alárendelt és nem struktúráképző elemként bukkannak fel. Ugyanakkor viszont Wesselényinek a Lajos uralkodása kapcsán megfogalmazott kritikája Édes versében is helyet kapott, amikor a költő a magyarnyelvűség korábbi hiányáról beszél, és külön említi „Themisz”-t tehát a jogot, azaz a törvények latinitását.

És titeket, ti Hazánk' védangyali! nemzeti törvény
'S nyelv! mi kötött-meg előbb 's némított ennyire? hogy nem
Tettetek eddig szót az egész nemzetnek ügyében
A' mikor annyi tagok méltatlan vett sebeikbenn
Hasztalanul nyögvénn óhajták a' kegyes orvost?
És te magyar Themisz! óh mire hogy holt nyelvnek örültél
Hogyha magyar népnek kívántál lenni vezére?
'S mért idegen hanggal gyötréd Árpád unokáit? –

Édes Gergely számára Széchenyi *Hitele* és a *Balítéletekről* egyazon folyamat részeit jelenti. A vers korábbi változata így fogalmazott:

S ezt vitatja nem ok nélkül Wesselényi! Ki szinte
A miket a Hitel, és a Vázolatok s az Irány is
Egymásból eredő renddel sürgettenek is, mind
A Balelőitéletek útján úgy kimeríté
Teljes mértékben, hogy semmi hiány ne maradjon.³⁶

A Wesselényinek elküldött változatból a műcímek konkrét megadása már hiányzik, csak a nevek felsorolása maradt meg – ám azt, hogy ezek a nevek voltaképpen mit is jelölnek, azt éppen a korábbi változatból érthetjük meg. A *Balítéletekről* és a *Hitel* összefüggése már a Wesselényi-könyv keletkezéstörténetében felbukkan. Wesselényi a mű írása közben értesült a *Hitel* megjelenéséről, és ez elkedvetlenítette: Trócsányi Zsolt idézi, hogy úgy fogalmazott, Széchenyi a *Hittel* „kedvelt magzatimat gyilkolta le”, azaz elvette a teret Wesselényi mondanivalójától.³⁷ Édes Gergely verse mint egy egykorú olvasat dokumentuma azonban azt mutatja, hogy lehetett a két könyvet egymás kiegészítőjeként és folytatásaként felfogni. Édes számára mind Széchenyi, mind Wesselényi rajongással tisztelt személy volt, és ennek a költői életműben is nyoma lett. Abafi számba vette Édes Gergelynek a Széchenyit méltató verseit is: Édes Széchenyire

³⁵ Berzsenyi Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás című ódája kapcsán lásd bővebben: CSETRI Lajos, *Nem sokaság, hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 86–87.

³⁶ ABAFI, *Édes Gergely és Wesselényi*, i. m., 196.

³⁷ TRÓCSÁNYI, i. m., 123.

egy ódát írt, *A Hitel írójához* címmel.³⁸ Sőt Édes a tőle megkonstruált összefüggést még egy névvel egészítette ki, hiszen Jósika Miklós két első könyvét is ebbe a sorba illesztette be. Ez akár a keletkezéstörténet oldaláról is jelentésszerű kapcsolat lehet. Jósika monográfiája, Dézsi Lajos úgy vélte, hogy Jósika könyvei írásakor ismerte Széchenyi már megjelent műveit, de nagyobb hatása ezeknek nem volt rá, bár összecsengések találhatók a könyvek között.³⁹

Édes Gergely így foglalja össze a számára egyazon, fontos folyamatot jelölő történetet:

„Örvendj óh Magyarom te hogy egy Szécsényit ölelhetsz
 „A’ ki neked hiteled’ kívánta teremteni-vissza.
 „Örvendj még inkább Erdély hogy van kebeledbenn
 „Jósika Miklósd ’s van nagy lelkű Veselényid
 „A’ kik az illendő jót és közhasznót ügyelvén
 „Jobbultát alsó ’s felső rendünknek akarják.
 Örvendhetsz kedves testvér Haza most, mikor éltetsz
 Illy fiakat, kiket a’ bölcsesség’ lelke vezérel
 Melly, az egész nemzet’ boldogságára derít fényt.

Láthatólag Édesnek fontos volt a *Balítéletekről* „erdélyisége”-nek a számontartása: a „testvér haza”-ként emlegetett Erdély⁴⁰ irodalmi hagyományának az érzékeltetése Wesselényi és Jósika nevének említésével történt meg. A költemény születésének pillanatában már túl vagyunk Jósika első, nagysikerű regényének, az *Abafinak* a megjelenésén is, de Édes számára – feltűnő módon – nem ez a regény jelenthette a leginkább Jósika jelentőségét. Az Abafi Lajostól közölt korábbi változatban ugyanis még kifejezetten benne van, hogy Jósika két korábbi könyvét tartja említendőnek, az *Irányt* és a *Vázolatokat*.⁴¹ Ez azért érdekes, mert mindkét könyv 1835-ben, Kolozsvárott jelent meg, és ezek szerint mindkettő viszonylag gyorsan eljuthatott a Dunántúlra, Édes Gergelyhez. A két könyv hatása kapcsán Dézsi Lajos arra hivatkozott, hogy a pápai főiskola könyvtárában megvan az *Iránynak* az a példánya, amelybe Édes Gergely disztichonokat írt Jósikáról⁴² – Dézsi azonban nem látszik tudni arról, hogy ezeket a szövegeket Abafi Lajos közölte is, alighanem éppen ebből a forrásból.⁴³ Ez fontos

³⁸ Vö. ABAFI, *Édes Gergely és Wesselényi, i. m.*, 198.

³⁹ DÉZSI Lajos, *Báró Jósika Miklós (1794–1865)*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1916, 166. Jósika műveinek jellemzése egyébként *uo.*, 162–166.

⁴⁰ A szóhasználat történeti kontextusára lásd VÖLGYESI Orsolya, *Erdély kérdése és a hazai nyilvánosság az 1830-as években = Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*, szerk. [HORKAY-] HÖRKER Ferenc, LAJTAI Mátyás, MESTER Béla, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016 (Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből, 2), 178–191.

⁴¹ JÓSIKA Miklós, *Irány*, Kolozsvárrt, az Ev. Ref. Kollégium’ betűivel nyomtatta Barra Gábor, 1835; JÓSIKA Miklós, *Vázolatok*, Kolozsvárrt, Tilsch és fia tulajdona, 1835.

⁴² DÉZSI, *i. m.*, 166.

⁴³ ABAFI, *Édes Gergely és Wesselényi, i. m.*, 202–203.

szinkrón adat ahhoz a recepció helyzetéhez, amelyet általánosságban és nem első-sorban filológiai alapon Hites Sándor írt le az *Abafi* 1836-os megjelenésének mint a magyar regénytörténet alapító dátumának a mitizálódása kapcsán – merthogy Édes verse azt bizonyítja, hogy Jósikának már a regényírói fellépése előtt is lehetett komoly híre, és nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is.⁴⁴ Az 1836-os korszakhatár tételezése és mitizálása tehát csak a regénytörténet keretében igaz, de Jósika megítélése szempontjából már kevésbé.⁴⁵ Ne feledjük: Jósikát ezért a két első könyvéért választotta levelező tagjai közé a Magyar Tudományos Akadémia 1835. szeptember 14-én.⁴⁶ S érdemes megjegyezni azt is, hogy Édes Gergely eleve komolyan figyelemmel kísérhette az erdélyi irodalmat, és ezt különösen az 1830-as évek kapcsán bizonyítja több, egymással is alighanem összefüggő adat. Szerencsés módon tudjuk az is, hogy Bölöni Farkas Sándor észak-amerikai útleírásának a megjelenése után levéllel fordult a szerzőhöz (ez a levél lappang vagy elveszett), de Bölöni Farkas erre küldött, 1836. június 20-i nyugtázó válaszát kiadta Abafi Lajos.⁴⁷ Azaz Édes Gergely nemcsak Wesselényi könyvét olvasta el figyelmesen és szinte azonnal, hanem ugyanígy reagált Jósika Miklós két első, Kolozsvárott kiadott könyvére, s még Bölöni Farkas Sándor útleírását is kézbe vette, és az élmény hatására levélben fordult a szerzőhöz. Ez nem akármilyen figyelemre vall egy ekkor már több, mint hetvenéves költőtől.

Tanulságos, hogy sem az Abafitól közölt korábbi változat, sem a Wesselényi-anyagban fennmaradt újabb verzió esetében nincs annak nyoma, hogy Édes közölni akarta volna a verset, vagy hogy ennek elősegítésére kérte volna Wesselényit. A szöveg viszont mégiscsak számíthatott valamiféle szűkebb körű ismertségre és olvasókra, csak hogy a kéziratok nyilvánosság közegében. Hiszen Édes elküldte a kéziratot mind a fiának, mind pedig a vers címzettjének, Wesselényinek is, tehát fontos volt számára az, hogy legyenek értő olvasói. Ez a tény arra figyelmeztethet bennünket, hogy a verset a korabeli politikai irodalom egykorú, sokáig kéziratban maradt reflexióinak a kontextusában is el lehet helyezni. Amíg ezt a sajátos közeget nem érzékeljük, hamis képet alakíthatunk ki a harmincas évek nagy értekező prózai szövegeinek (Széchenyi és Wesselényi műveinek) a recens fogadtatásáról is. Széchenyi *Hiteléről* egy kortársi

⁴⁴ Vö. HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény*, Bp., Universitas, 2007, 23–58.

⁴⁵ Az 1836-os év korszakhatárnak való tételezése még a Jósikára vonatkozó recepciótörténeti kutatásokat is meghatározza, így a korábbi két könyvre vonatkozó fogadtatástörténeti adatok még a témával foglalkozó monográfiából is kimaradtak: M. BODROGI Enikő, *Jósika Miklós műveinek fogadtatástörténete*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 241).

⁴⁶ Vö. DÉZSI, i. m., 167. Ennek a két könyvnek van magyarországi recepciója is: [SZONTAGH Gusztáv] SZAMOSY, *[Jósika Miklós első politikai iratairól, az Irány és a Vázolatok c. művekről]*, Kritikai Lapok, 1836, VI. 3–17; *[Jósika válasza Szontagh Gusztávnak]*, Nemzeti Társalkodó, 1836, II. 81–95.

⁴⁷ ABAFI Lajos, *Édes Gergely levelezéséből*, Figyelő, 1882, XIII. köt., 355–359. Bölöni Farkas levele: *uo.*, 359.

reflexiót – Gózonyi Dániel munkáját – az utóbbi időben Bátori Anna közölt,⁴⁸ és Szegedy-Maszák Mihály elemzett.⁴⁹ Egy másik fontos, szintén anonim és kéziratban maradt vitairatot pedig Szabó Tibor Zsombor publikációjából ismerhetünk.⁵⁰ S egyáltalán nem biztos, hogy egyéb adalékok nem bukkannak még föl: mintahogy ez a *Balítéletekről* szóló vers is elég sokáig lappangott. Érdekes hát ezeket is hozzászámítani az értekezések recepciójához, s fontos lenne alapos elemzésük is.

⁴⁸ *Észrevétel, A' Hitletrel mellyet irt Gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁNY*, s. a. r., bev. BÁTORI Anna = *Jólét és erény: Tanulmányok Széchenyi István Hitlet című művéről*, szerk. HITES Sándor, Bp., reciti, 2014 (Hagyományfrissítés, 2), 165–194. Bátori Anna itt – noha adatai és fejtegetései egyértelműen Gózonyi szerzőségét bizonyítják – nem mondja ki határozottan a következtetését; Gózonyi szerzőségét minden kétséget kizáró módon így Velkey Ferenc mutatta ki egy, még kiadatlan tanulmányában. Ezúton is köszönöm Velkey Ferencnek, hogy érveit megismerhettem.

⁴⁹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Hogyan értelmez a korabeli olvasó? = Jólét és erény*, i. m., 29–37.

⁵⁰ A kommentár: SZABÓ Tibor Zsombor, „*En a Pipás Bajtársok szakállára merem mondani: E' mellett maradjunk*.” – *A Hitlet-recepció egy gyöngyszeme elé*; maga a szöveg: [N. N.], *A Felhők. Röpirat, Széchenyi „Hitlet” cz. műve ellen (forrásközlés)* = „*Nincs egy igaz barátom se!*”: *Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez*, szerk. VELKEY Ferenc, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012 [2014], 11–26, 27–51.

Függelék

I.

B. Veselényi Miklós Balítéletek című könyvére.

Oh igaz emberiség' diadalma, világos igasság
'S annak nyelve! hol-is hallgattál ennyire? Hogy⁵¹ nem⁵²
szóllaltál-föl előbb, mind eddig várva, Hazánk' szép
Alkotmányának némelly fájdalmas ügyébenn?
És titeket, ti Hazánk' védangyali! nemzeti törvény
'S nyelv! mi kötött-meg előbb 's némított ennyire? hogy nem
Tettetek eddig szót az egész nemzetnek ügyébenn
A' mikor annyi tagok méltatlan vett sebeikbenn
Hasztalanúl nyögvénn óhajták a' kegyes orvost?
És te magyar Themisz! óh mire hogy holt nyelvnek örültél
Hogyha magyar népnek kívántál lenni vezére?
'S mért idegen hanggal gyötréd Árpád unokáit? –
Jaj mire nem született Szécsényink és Veselényink
Nagy Lajosunk vagy erős Mátyásunk jobb idejekbenn
A' mikor a' Magyarok' részérül teljes erőbenn
Szolgált, tört s rontott a' fegyver győzedelemmel? –
Im' Szécsényi fogá-föl először-is azt az ügyet, melly
A' Haza' vett sebeit kívánta fedezni-föl, és már
Orvoslása' helyes módját Veselényi jelenti.
Hajh Veselényi! mit-is mondjak? nincs annyi tehetség
Bennem, melly érzéseimet kijelentse felőled:
Ám én- is Honnunk jó 's szent törvényeit eddig
Sok nem egyenlő sőt káros kifogásira nézve
Kárhoztatni merém, mint már nem időnkre valókat,
Mellyek alatt egy rész a' mást kedvére tiporta
'S a' gyengét az erősb önkényből nyomta merészen.
Hol fene-vad-módonn bánván emberrel az ember.
Bár mi csekély okból, mihelyest fölforrt a haragja,
A' gyengébbnek esett és rajta hatalmas erővel
Elkövetett mindent szabadon valamit neki tetszett.
Még olly oktan-is ki alig volt érdemes arra
Hogy levegőt szívjon s a' jók kenyerét egye ingyenn.
'S a' letiporttnak nem lehetett pisszenni is ekkor
A' nélkül hogy az a' dühös őt ne tiporja-meg újra.
És ne gyötörje viszont a' kínzó padra szegezvénn.
És helye nem lehetett sohol-is méltó panaszának.

⁵¹ Hogy<...> [három betű kihúzáva]

⁵² [a következő sor a lap szélén, függőlegesen, fölülről lefelé beszúrva]

E' mellett, a' mint az ügyek' folyamatja mutatta,
Még itt sem látszott igaz emberiség' jele, mert ám
Itt-is azon törvény az erősbekhez hunyorítván,
Győzött a' bűn és az igasság szenyvede börtönt
Gyakrann, mert könnyen szabadult a' pénz, szabadonn ment
A' nagy vad s rekeszét törvénn sietett ragadozni
A' hamis örvendett, az igaz keseregve sohajtott
A' ravasz ember örült fölemelve 's az ártatlan sírt.

Illyeneket látván mit tudtam vélni, hanem hogy
Kárhoztatni merém törvényink gyáva hiányit?
Mert az erősb résznek szolgáltak azok menedékkal.
Szűnyogot elfogtak, de tevének tág kaput adtak.
És azonok menedékeibenn, mint a' vadon erdők'
Nagy fákkal sűrűnn fedezett sziklái között, jó
Barlangokra talált a' farkas, medve 's oroszlány
És a róka kibújt könnyű fortélyjal alúlok.
'S így az erőtlenekeket minden jótól kirekesztvénn
Itt azokat lehetett gondolni hazátalanoknak
Vagy jövevényeknek 's eggyzersmind rab helotáknak.
Jóllehet ők-is azon haza' védelmére befolytak
Mellynek közterhét viselék megigázva keményenn
És hihető, mondván, hogy az illy törvények ugyancsak
Ránk szállottak még mind régi pogány eleinkről
Kiknek fegyvereik tettek mindent szabadon 's ha
Rendtartásaikat, mellyekből állt kötetjek
Följegyezék-is, epés vérrel jegyezék paizsokra.
Képzeteik sem voltak az emberiség' köz-ügyéről
Nem hogy még kímélni tudták volna legyőzött
Embertársaikat sőt rab helotáknak alázták.
Azt vélvén egyedül az erőből áll az igasság.
Még az az emberiség' szava nem juta vad füleikbe
„A' mit akartok hogy veletek cselekedjen az ember
„Kölcsönösenn 's igazánn azt kell cselekednetek azzal.

Hogy Veselényi te most ím' e' rút vádat ügyekszel
Elhárítani jeles törvénytevő eleinkről,
Ez nagy lelkűség és olly jó szív' jele benned
A' mellyet méltó tisztelve becsúlni... De mégis
Hajh mi magas hegyeket mozgatsz 's mi tömérdek erőbenn
Álló sziklákat kívánsz kiteperni helyekből
'S millyen erőmívet haladó nagy okokkal iparkodsz
Dönteni-meg 's egyenes térré lesimálni! bizonynal
Hinném hogy már-már olvadnak erős okaidra
'S mint az erős tűz a' vasat is lágygyá teszi 's abbúl
Olly alakot kohol a' bölcs kéz, millyen neki tetszik:
Vártam: azon módonn hajol a' szavaidra Hazánk és

A' tőled javasolt ábrázatot űlti magára.
 'S hátt még sincs hasznok? hátt mégis teljes erőbenn
 Áll az előbbi hibás alak és nem változik éppenn
 Semmit-is? – Ah meglesz lassanként meglesz az! – ah mert
 Várhatnók másként Honnunknak elaljasodását
 Bomladozását és oszlását a' közérőnek,
 Melly ha utobb haltokal részekre fog így szakadozni,
 Megrendül az egész alkotmány 's végre leroskad
 Mellytől a' Magyarok Szent Istene mentse Hazánkat.
 Amde, hogy az ne legyen, van már mit tenni, ne féljünk!
 Ímhol az orvosi kéz (hálá legyen Istenatyánknak!)
 Készenn és bizonyos módjával előnkbe van adva!
 Csak szeresenn 's okosann tudjunk vele bánni! – Hiszeny már
 Im' törvénytevőinket Veselényi kimenté
 A' vadság' rút vádja alúl, mikor azt fedezé-föl
 Hogy csak toldás a' gonosz ott – 's elejénte nem úgy volt –
 És az utóbbiakonn a' vadság' baljegye mellyből
 Megfertőztették később és helytelen okból
 Mellyet akármikor-is szült a' Sátáni kevélység.
 És ez-is ám azokon történt hogy nemzetiségünk'
 Szentséges kincsét – Nyelvünket – más idegenhez
 Pártolvánn – gonoszúl mellőzték 's vesztibe hagyták –
 A' vele porba nyomott köznéppel – földes urak lönn! –
 Mit nekik? – Ők elsők! – Ők szívták a' Haza' zsirját! –
 Mégis ez országunk' egyetlen παλλαδιον-ját
 A' lealázott nép tartotta-meg a maga szívén.
 Ezt Szécsényi nyománn, mind ugy szedi-föl Veselényi
 Szinte szoros rendbenn, hogy semmi hiány ne maradjon.
 Nincs olly bal vagy elő-ítélet, mellynek öléggé
 Megne-felelne, sem olly országos seb hogy azonnal
 Orvoslása' helyes módját annak ne találná,
 Ő azt-is mutogatja hogy a sajtói Szabadság
 A' könyv-vizsgálat' mai terhes kárai nélkül
 Megvala; nem vala hátt panasz olly gondvesztegetőkre
 Kik veres ösztönnel ma keresztül szántnak azokbann.
 Hajh de miért 's de mitől félünk itt? tiszta világtól?
 Hogy netalán ocsmány bűnünk fog térni szemünkre?
 Mellyet meglátvánn orczánkat fogja pirítani?
 És ha talám kiderül az igasság' Napja fölöttünk
 Néhai tévelygésinket szégyenleni fogjuk? –
 Vagy remegünk csak azért hogy még öleget nem aludtunk
 'S álmodtunk még több képzeltt örömünkre valókat?
 Vagy hogy, majd ha reánk virrad szűnvénn az előbbi
 Éjji setét, munkára szorít melly lenne szokatlan
 'S olly teher a' mellyet, ha lehetne, lerázna nyakárúl

Még az-is a' kinek azt önbűne szerezte magának?
 Mennyivel inkább az kikerüli ki mentt lehet attól? –
 Úgy van! erős mikor azt ellenség szerzi; midőn azt
 Nem szabadonn 's önként vállalja magára; de más az
 A' mit az embernek kell önkéntis cselekedni.
 Millyenek a' közjó' munkáji 's akármilyen jeles mív
 Mellyel vagy maga' vagy mások' hasznára lehetne,
 És mi ez? egy oly ép embernek félni dologtól
 A' kit az Isten- is a' haszon-is munkára parancsol
 'S a' mozgást szerető természet-is ösztönöz arra
 Hogy nemesítse saját testét 's lelkét-is az által?
 Hátt még? azt az időt a' bűnre pazarlani, mellyet
 A' becses emberiség' munkájira kell vala szánni?
 Hogy legyen ő boldog maga-is 's legyen általa más is
 A' kivel ő jól tesz. Mással jóltenni⁵³ dicső mív
 'S isteni munka. De mert valamint a' sárnak örülő
 Sertés arra vagyon rendelve hogy ő heverészve
 Tömje hasát 's hízzon, szintúgy egy ép 's okos ember
 Hogy munkálkodjon; másként mondhatni hogy annál
 A' gyors hangyák és munkás méhek nemesebbek.
 A' kinek a' hasznos mív 's mozgás nincs gyönyörére
 Annak az áldás és természet sem mosolyoghat,
 Annak az úalmak rossz kísérőji lehetnek.
 Végre mitől félünk? netalán hogy majd, ha tud a' nép
 Mindent úgy a' mint a' dolgok folynak előttünk,
 Majd fölnyílt szemmel fent lát vele, sőt bele-is szóll?
 Az nem baj, mert az az igasság ellen ugyancsak
 Nem szóllhat semmit, mert tettel erős az igasság.
 Az soha meg nem fog változni, megáll az örökké.
 Hadd szólljon bátrann, mikor azt óhajtja hogy értse
 'S lássa, mi módon áll? 's hogy elősmerhesse sajátját
 Ő-is azon földönn, a' mellyet két keze mível.
 És hogy előre magát ne gyötörje bizonytalanokkal
 Nem tudván mint áll 's meddig tart állapotása?
 Építsen? de minek? mit tudja kezénn maradand-e
 Vagy sem az ő kedves munkája? – javítsa hiános
 Földjeit? ámde miért? hogy utóbb-is más vegye hasznát
 A' késznek, ki reá vár 's nem munkálkodik értte?
 Nincs ennél gonoszabb akadály a' szorgalom ellen.
 Ám napfényt óhajt minden jó 's minden igasság
 'S azt mennél többenn tudják annál bizonyosbb 's szebb.
 Rejtekeket keres és bűvő helyet a' hitető bűn.
 Ám az igasság szent és azt soha féltetni nem kell.

⁵³ jóltenni <jól>

Ollyan az a' micsodás annak lételre hozója
 És micsodás az volt az előtt marad ollyan örökké.
 Bár meddig s bár milly vastag gyász' leple borítsa,
 Elkopik a' lepel és a' tiszta-való marad ép 's szűz.
 Bár milly terhesek és sűrűk a' föllegek, a' szél'
 Szárnyai hordozván, mihelyest kirohannak azok, már
 Mind eltűnnek ezek 's a' Nap megtartja világát.
 Így lesímül⁵⁴ a' bűn pokolig 's kiderül az igasság.
 Már de mit-is féltsünk? – Oda veszzen az a' mi gyanús és
 Roszsz, csak egyenlőt 's jót állítsunk újra helyébe,
 Melly az iparnak utóbb szaporítva megadja jutalmát.
 A' vaknak mind egyy bár nappal gyűjts neki lámpást
 Bár éjjel; mert a' mit nyilván látsz te szemekkel
 Azt ő majd fényes délbenn-is csak tapogatja.
 A' jól látóknak becses a' nap' tiszta világa:
 Jóltévő melegét-is ölég öröm érzeni vaknak.
 Bár ki mit ír vagy szóll, azzal mit vesz az igasság?
 Semmit sem: vesz a' ki nem-is juthat soha hozzá.
 A' ki nem ír vagy szóll igazat megvettetik és, ha
 Érdemes arra, megis-czáfoltatik, és vagy előbb vagy
 Később, így vagy amúgy, nyilván-is meglakol értte.
 Engedjük-meg hátt, a' mint a' munka javallja,
 'S a' haszon, a' szóllást 's írást úgy kelni világra
 A' mint fényt kíván az igasság és az okosság - - -
 Mind a' szóllás mind írás haszonért vagyon adva
 És együtt mind a' kettőnek lelke szabadság.
 Minden tudnivalónk ezek által adódik: ezektől
 Fél egyedül a' bűn, de barátjok az édes igasság
 Vadság volna tehát ezeket börtönre szorítani.
 Így – a' mit méltán óhajthatja ezekkel egyenlő
 Jussal az emberiség köz-méltósága magának –
 Azt ne tapodjuk-meg (vad góggal megnyomorítván)
 Olly másban ki velünk eredett azon emberi vérből,
 Ezt kívánja az Isten- is, ezt óhajtja Hazánk-is
 Ezt az okosság-is, mellyért van minden igasság.⁵⁵
 Hadd legyen olly boldog köztünk kiki mint lehet élvén;
 Mert azon-egygy módonn születünk 's olly célra hogy itten
 Mindenikünk igazánn érezze mi jó legyen élni.
 'S úgy tetszik hogy ez a' rövid élet is azt javasolja
 Hogy míg itt élünk egymást szeretettel öleljük
 Mert azon egyy édes haza' tagjai s annak örökké
 Fölmaradandó köz-boldogságának örülvén

⁵⁴ <pokolig>

⁵⁵ igasság [em.]

Úgy vigyük a' munkát hogy haszna virítson örökké.
És hogy az egyik rész a' mást ne szorítsa fölöttébb!
Hogy mikor az romoland, az egészség utánna ne vonja.

Kívánhatni tehát méltánn hogy, mint azon élő
Ép ' munkás ember' testének tagjai szintúgy
A' Hon' testének minden mozgó vagy-is élő
Tagjai munkások lévén szabadon gyakorolják
Minden míveiket ' legyen így köztünk szoros egység
Mert az erőt ettől nyeri jó ' helyes állatóságunk.

Már Veselényi, midőnn ugyan olly ítéletek ellen
Kele ki, minők gyakrann származnak idétlen okokból,
Nemdenem illy közjó mellett kívánt-e buzogni
Melly bátor maradast ' állandóságot-is ígér?
Úgy van! ' tollat sem vett volna kezébe különbenn
S ímhol ez ösztönözé már vén Múzsámat is erről
Zengeni megrozantt lantján; mert Honnom iránt bár
A' szeretetnek hév tüze gerjedezt ez előtt-is
Szivembenn, de midőnn látok velem érteni mást-is,
Mint Veselényit, ez a' szent tűz szikrája kilobban
És most újra-is ím' illy szókkal omol-ki belőlem:
„Óh szent tűz gerjedj ' égj minden honnos' erében
„Hogy boldog sorsánn soha munkálkodni ne szűnjön.
„Örvendj óh Magyarom te hogy egy Szécsényit ölelhetsz
„A' ki neked hiteled' kívánta teremteni-vissza.
„Örvendj még inkább Erdély hogy van kebeledbenn
„Jósika Miklósd ' van nagy lelkű Veselényid
„A' kik az illendő jót és közhasznót ügyelvén
„Jobbúltát alsó ' felső rendünknek akarják.
Örvendhetsz kedves testvér Haza most, mikor éltetsz
Illy fiaikat, kiket a' bölcsesség' lelke vezérel
Melly, az egész nemzet' boldogságára derít fényt.

Én Veselényi felől méltánn elmondhatom ezt hogy
Hozzá nem született földünkön senki hasonló!
Ő, elhárítván az előítéletek' örvét,
Fölkelt és igazánn törvényink' szent ügye mellett
Úgy harczolt mint Hős és tisztítván szemetétől,
Mellyel utóbbi fiak fertőztették- meg azonn van
Hogy ne gyaláztasson többé ' ne is adjon ezen túl
Semmi gyanús bűnnek sem rést sem egyéb menedéket.
És én szivemből kívánom ' várom epedve
Hogy legyen ez mindég így míg forog a' Nap az Égenn!
És te dicsőségnek szent Istene! lédj közel és itt
A' Magyarok földénn az igasság' Hősseit éltesd!
Örizd! és őket fölemelvén, rontsd-meg előtők
Roszsz-akarójikat és a' közjó tolvajit, a' kik

Áldozván csak az ön gyalmoknak nincsen igasság
Bennek, az elnyomatott nép' zsírjann hízni szeretnek.
Itt az Igasságot koronázd víg győzelemmel
'S a Haza, mint egy ép lelkes test, éljen örökké.

II.

Nagyságos Uram!

Ezen érzékeny szívemből önként ömledezett akármicsodás versezetemet minden módon kívántam Nagyságoddal közleni. Postánn nem lehetett; mert azt mondák fölbontatják. Megküldém eggy Valakinek hogy juttassa házhoz vagyis adja (Pestenn) Helmeckinek. De gondolom pipát gyújtott vele; mert, úgymond, noha ő V-t nagyra becsüli; de az illy tudósításokbann eszköz lenni most nem akar 's azonba a' versezet oda maradt. Hallám hogy Nagyságod az alatt Veszprémbenn 's a' szomszéd Szala Vgyébenn 's Füredenn-is megfordúlt de rám nézve későnn.⁵⁶ Most hátt próbálom egy bizonyos emberem által küldeni ugyancsak Pestre olly véggel hogy N[agysá]god[a]t fölkeresse 's kezéhez adja. ha nem leli föl, hozza vissza: talám csak lesz még módom bizonyos alkalommal tiszteletére lenni; mert, ha Isten éltet, a' jövő tavaszonn Pestenn magamis megjelenek. N[agysá]godat minden jól gondolkodó becsüli a' kik közt kívánnék lenni első. Vegye hátt tiszteletébenn tett ügyekezetemet jó nevenn, a' ki vagyok Derecskénn Pápa mellett 9-a Novembr[is] 1836.

Nagyságodnak

alázatos tisztelője Édes Gergely Ref. Prédikátor mk

Az írásomról bocsánatot kérek,⁵⁷ 73 esztendő's kezek reszketve és restenn hordozák már az író tollat.

Máj. 24-én -837.⁵⁸

⁵⁶ Édes értesülése pontos volt: Wesselényi Miklós 1835-ben, 1836-ban és 1837-ben is járt Balatonfüreden, 1836. aug. 1-i dátummal írt is egy bejegyzést a fürdő panaszkönyvébe Deák Ferencsel és Csányi Lászlóval közösen. Lásd *Balatonfüredi panaszkönyv 1836–1840*, s. a. r., a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat készítette HUDI József, Balatonfüred, 2015 (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 74), 61, 96, 100.

⁵⁷ kerek, [emendálva]

⁵⁸ [Más kéz írásával a levél vételének az időpontja]